

СОЦІАЛЬНИЙ ТА ПРОФЕСІЙНИЙ ПОРТРЕТ ВИКЛАДАЧІВ ІСТОРІЇ ГЛУХІВСЬКОГО УЧИТЕЛЬСЬКОГО ІНСТИТУТУ (1874–1917 рр.)

У статті розкривається просопографічний портрет викладачів історичних курсів Глухівського учительського інституту за 1874–1917 рр. Реконструйовано освітній рівень, професійний шлях та матеріальне становище педагогічних працівників учительського інституту.

Ключові слова: історики, університет, жалування, учительський інститут, чин.

У краєзнавчому дискурсі на початок 2000-х рр. не знайшла належного висвітлення проблема моделювання просопографічної палітри викладачів історії Глухівського учительського інституту за перші 43 роки існування навчального закладу. Ураховуючи вище сказане, у статті окреслимо соціальний та професійний портрет істориків *alma mater* Олександра Довженка.

Доцільно відзначити, що система кадрового забезпечення середньої спеціалізованої освіти Російської імперії на межі XIX – початку XX століття була жорстко регламентована. Так, набір педагогічних працівників на роботу відбувався, зазвичай, у відповідності зі штатними потребами навчального закладу влітку (липень – серпень). Зрозуміло, що перше призначення на посаду відбувалося відповідно до побажань керівництва учбового округу. У свою чергу, зміна місця роботи могла відбуватися як за побажанням окружного освітнього керівництва, так і викладача. В останньому випадку педагог мав подати відповідне прохання про переведення.

За нашими підрахунками в 1874–1917 рр. у Глухівському учительському інституті історію викладали 11 осіб: Микола Іванович Пілянкевич (жовтень 1874 – червень 1875 р.), Євграф Паладійович Діаконенко (25 серпня 1875 – серпень 1877 р.), Козубський (24 серпня 1877 – серпень або 30 вересня 1878 р.), Іван Павлович Матченко (30 вересня 1878 – 27 червня 1880 р.), Іван Семенович Андрієвський (1 липня 1880 – 3 червня 1894 р.), Григорій Омелянович Линник (4 жовтня 1894 – 1901 р.), Михайло Адріанович Тростніков (1901 – до липня 1903 р.), Віталій Васильович Могохін (вересень 1904 – 1 серпня 1906 р.), Яків Миколайович Кутир (1 жовтня 1906 – 1911 р.), Віктор Павлович Соболев (15 вересня 1911 – лютий 1916 р.), Василь Костянтинович Федоренко (з 16 лютого 1916 р.) [1, с. 6, 18, 23, 28, 31, 33–34, 45, 48, 51].

Відмічаємо, що динаміка зміни викладачів гуманітарного сегменту дисциплін була значно вищою, ніж природничо-математичного та мистецько-професійного блоку. Так, за 43 дореволюційні роки в середньому викладачі російської мови перебували на посаді 3,6 роки, історії – 3,9 роки, природничої історії – 6,14 роки, математики – 7,1 роки, закону Божого – 6,14 роки. Ще більша різниця з викладачами мистецько-професійного блоку: співи – 10,8 роки й малювання та чистописання – 14,3 роки.

Чим можна пояснити такий інтенсивний рух працівників гуманітарного блоку?

Очевидно, що учительські інститути із самого початку створювалися з метою русифікації країн держави Романових. Тому міністерство освіти достатньо уважно ставилося до того, в якій місцевості відкривати подібні заклади. Особливі труднощі виникали у міністра-консерватора Д.А. Толстого з вибором місця для підготовки вчителів міських училищ Київського учбового округу. Так, три губернії Південно-Західного краю не підійшли урядовцям, оскільки були центром польського національного руху.

Утім, клопоту на межі 1850–1860-х рр. почав завдавати й український громадський рух, який сформувався у великих адміністративних та культурних центрах: Києві, Полтаві, Чернігові. Зрештою, не викликає подиву та ситуація, що інститут був відкритий у повітовому, а не губернському центрі. З можливих варіантів урядовці обрали найбільш бажаний – Глухівський порубіжний консервативний край із значно ослабленим на середину XIX ст. українським рухом. Доцільно припустити, що інший патріархальний повітовий центр Новозибків міністерству не підійшов, оскільки 90% його жителів складала розкольники та єдиновірці [2, с. 218–220].

Що цікаво: у першій половині XIX ст. учительські інститути створювалися як прогресивні заклади при Київському та Харківському університетах, а вже на початку 1870-х рр., як центри підготовки відданих імперії «зрусифікованих» підданих, намагалися засновувати у місцевостях з патріархальними традиціями як Глухів (у межах Київського учбового округу) або чиновницько-військових як Феодосія (у межах Одеського учбового округу).

Заради справедливості доцільно відмітити й іншу причину обрання Глухова. Колишня гетьманська столиця на 1884 р. входила в п'ятірку найбільших міст Чернігівської губернії з населенням 13,2 тис. осіб. у той час, як губернське місто Чернігів мало тільки 11,7 тис. жителів. Насамкінець слід враховувати й громадську активність місцевих земців на чолі з Н.А. Терещенком й Ф.Д. Красовським, які змогли не тільки запропонувати проект створення інституту, але й під нього виділити відповідні кошти [2, с. 86].

Зрозуміло, що окрім регіону прискіпливо вибирали й викладачів російської мови та історії. Так, 1877 р. на фоні посилення боротьби з українофільським рухом з інституту були звільнені мовник І.О. Житецький та історик Є.П. Діаконенко [3]. Через тридцять один рік подібна ситуація склалася з учителем-словесником Є.О. Февральовим. У своєму рапорті попечителю Київського учбового округу окружний інспектор А.В. Ліперовський так пояснював ситуацію: «[...] Я боюсь, що он (преподаватель Февралёв) поощряет украинофильство в институте. По крайней мере на эти мысли наводит меня список тем, предлагаемых гражданином Февралёвым для рефератов воспитанников» [4, с. 3]. Тому, пропрацювавши менше року, він був керівництвом учбового округу переведений до Бердичівської жіночої гімна-

зії [5, с. 263]. Хоча, як згадував вихованець інституту 1907–1910 рр. О.О. Карпекін, «это был знающий человек и хороший педагог» [6, арк. 14].

Слід нагадати, що 1908 р. у Російській імперії набрала обертів кампанія по боротьбі з будь-якими проявами українськості. Малоймовірно, щоб уродженець Калузької губернії росіянин Є.О. Феральов, який отримав богословську освіту, викладав упродовж 1904–1907 рр. курс «обличительного богословия, истории и обличения раскола» в Чернігівській духовній семінарії, був яскравим носієм українського руху [1, с. 54]. Більш за все, він, як людина з ґрунтовною освітою, пропонував реферати з історії української літератури, а саме про творчість Т.Г. Шевченка, І. Котляревського, М. Гоголя. Вірогідно, його звільнення було прискорене й розкриттям української нелегальної бібліотеки в Глухівському інституті 1908 р.

Також висока плінність кадрів в учительському інституті зумовлювався матеріальною скрутою викладачів. У перший рік об'єктивно ця проблема не постала, оскільки в 1874/1875 навчальному році в інституті був лише один клас й, відповідно, тільки два штатних наставники: О. Белявський та В. Тимофеев. Зрозуміло, що більшість предметів закривали за сумісництвом викладачі чоловічої прогімназії. А вже з 1876/1877 навчального року необхідно було заповнювати штатні одиниці на постійній основі.

Якщо проаналізувати заробітну плату працівників Глухівського учительського інституту в системі середніх навчальних закладів Київського учбового округу, то вона була не на користь першого. Так, викладачі всіх середніх навчальних закладів імперії відносилися до посад VIII класу. Проте заробітна плата різнилася залежно від того, де працювала людина: в реальному училищі, гімназії чи учительському інституті. Наприклад, 1900 р. викладач історії та географії Глухівського учительського інституту Г.О. Линник одержував лише 1200 руб. З цієї суми жалування (плата за ставку) складало 650 руб., а столові – 550 руб. Утримання викладача математики, російської мови та природознавства було таким же. Цікаво, що педагогічний стаж не впливав на рівень жалування. Так, вчитель математики М.О. Цибульський, який пропрацював 18 років, та природничої історії О.І. Григорович із стажем у 2 роки мали однакове грошове утримання [7, с. 89–90].

У свою чергу грошове утримання викладачів Глухівської чоловічої гімназії було значно кращим. Наприклад, викладач історії та географії В. Мальченко отримував 1670 руб., російської мови А. Николаев – 1350 руб. та О. Маленко – 1500 руб. Така різниця виникала через те, що базова ставка жалування особи без стажу роботи в гімназії становила 750 руб. за 12 уроків на тиждень. Після п'яти років роботи жалування зростало до 900 руб. Окрім цього, призначалась доплата за звання «заслужений викладач» у розмірі 250 руб. Проте лівову частину утримання складали додаткові уроки, що мали розцінку 60 руб. за заняття. Ця стаття давала додаткові заробітки від 120 руб. до 960 руб. Також здійснювалась доплата в 160 руб. за класне керів-

ництво та від 100 до 200 руб. за перевірку письмових робіт.

Заробітна плата викладачів гуманітарних та природничо-математичних дисциплін Новгород-Сіверської гімназії була аналогічною, а викладачів Стародубської чоловічої гімназії на 1900 р. (із врахуванням дохідних статей) коливалась у межах 2 тисяч. Так, вчитель історії та географії отримував 2860 руб., математики й фізики – 2320 руб., російської мови – 2080 руб. Утримання викладачів гуманітарного блоку (історія, російська мова) Новозибківського реального училища у 1900 р. складало 1720 руб. – 2140 руб. [7, с. 82–85, 113–114, 141–142, 176–177].

Як бачимо, жалування вчителів Глухівського учительського інституту значно поступалося доходам педагогів гімназій та реальних училищ, а різниця коливалась у межах 10% – 100%. Тому за можливості викладачі інституту намагалися влаштуватися в ці навчальні заклади. Разом з тим утримання педагогів учительського інституту було на рівні технічних училищ. Так, наприклад, викладач на посаду VIII класу Ніжинського технічного училища ім. А.Ф. Кушакевича на 1900 р. отримував жалування, столові та квартирні у розмірі 1150 руб., директор – 1600 руб. [8, с. 288–289].

1903 року за міністерським розпорядженням працівники міських училищ, учительських семінарій та інститутів мали отримувати надбавку в розмірі 20%, окрім тих, які отримували пенсії. Проте якісно ситуація не змінилася й на 1907 р., про що свідчать матеріали педагогічної ради інституту [9].

На 1912 р. заробітна плата педагогів Глухівського учительського інституту дещо зросла за рахунок надбавки та збільшення розміру столових. Усі чотири викладачі наук (історії та географії, російської мови та словесності, математики, природничої історії та фізики) мали утримання в розмірі 1440 руб., що складалося з таких статей: жалування – 650 руб., столові – 550 руб. і надбавка – 240 руб. [10].

Зазначимо, що рух педагогічних кадрів був особливо інтенсивний в Глухівському учительському інституті в два п'ятирічні цикли: за 1874–1879 рр. змінилося 15 осіб, за 1906–1911 рр. – 13 осіб. Зрозуміло, що перший сплеск кадрової плінності зумовлювався матеріальними проблемами становлення нового начального закладу на фоні інтенсивного революційно-пропагандистського руху другої половини 1870 рр. Друга кадрова «чистка» була зумовлена зміною «старих» кадрів 1880–1890-х рр. та революційною хвилею 1905–1907 рр.

Так, з 11 істориків 4 особи змінилося саме в перші п'ять років роботи установи: М.І. Полянкевич пропрацював близько 9–10 місяці, Є. П. Діаконенко – 2 роки, Козубський – близько року та І.П. Матченко – майже 2 роки. У подальшому так мало пропрацювали тільки два викладачі: М.А. Тростніков та В.В. Мотохін. У першому випадку особа отримала кадрове підвищення, а у другому – кадрові зміни відбулися на фоні революційних подій 1905–1907 рр. у місті [1, с. 34, 48].

У свою чергу в динаміці плінності викладачів росій-

ської мови та літератури яскраво виокремлюються дві хвилі кадрових змін. Перша, як і в істориків, припадає на час становлення – 1874–1879 рр.; тоді змінилося 6 осіб. Проте була потужна й друга хвиля, яка припадає на 1906–1910 рр. Саме тоді змінилося 5 викладачів російської мови. Доцільно припустити, що зміна педагогічних працівників була пов'язана з боротьбою з українським національним рухом [1, с. 11, 19, 22, 26, 31, 43, 48, 50].

Доречно відзначити, що робота в інституті не була престижною, тому особи з достатнім педагогічним стажем намагалися потрапити в гімназії, реальні училища. У свою чергу учительський інститут виконував роль «обкатки» випускників університетів. Так, для дев'яти з 11 викладачів історії інституту – Є.П. Діаконенка, Козубського, І.П. Матченка, І.С. Андрієвського, Г.О. Линника, М.А. Тростнікова, В.В. Мотохіна, Я.М. Кутира – викладання в інституті було першим серйозним місцем роботи.

Дещо інший був «шлях» до викладацької роботи у інституті історика В.К. Федоренка, який прийшов в свою alma mater у майже 40-річному віці після закінчення Глухівського інституту та Київського університету, а також педагогічної роботи в школі та гімназії.

У Російській імперії цивільна служба (особливо до епохи Великих реформ Олександра II та Олександра III) – це не тільки прибуткове місце, але й засіб зміни свого соціального статусу. З 1722 по 1917 р. особа, яка перебувала на військовій, цивільній службі, накопичуючи професійний досвід, рухалася сходишками Табелю про ранги від найнижчого XIV класу до перших чотирьох. Які переваги давав рух по класній драбині? По-перше, залежно від чину особа отримувала жалування; по-друге, ордени, якими нагороджувався чиновник за службу, жорстко співвідносилися з наявним класом. І по-третє, слід підкреслити, що до 1917 р. Російська імперія залишалася станомою державою. Хоча страти були закритими, але був можливий перехід з однієї в іншу, залежно від отриманого класу.

З 11 істориків Глухівського учительського інституту 6 пропрацювали у межах 1–2 років, тому не отримали підвищення. У середньому на проходження класу необхідно було пропрацювати 3–5 років. Тому Яків Миколайович Кутир, відпрацювавши 4 роки, отримав чин «колезького асесора» [11, с. 95]. Інші історики (І.С. Андрієвський, М.А. Тростніков та Г.О. Линник) за тривалий період роботи в інституті змогли дослужитися до чину статського радника, що було максимумом у системі тодішньої середньої освіти [12]. Порівняймо: на 1900 р. з п'яти директорів Київських гімназій троє мали чин дійсного статського радника, а інші двоє – статського радника та колезького радника [7, с. VII].

Цікаво простежити освітній та науковий рівень викладачів історії Глухівського учительського інституту. Так, шестеро осіб навчалася в Київському університеті (Є.П. Діаконенко, І.С. Андрієвський, Г.О. Линник, М.А. Тростніков, В.В. Мотохін, В.К. Федоренко); було по одному випускнику Новоросійського (Козубський), Харківського (В.П. Со-

болев) університетів, Ніжинського історико-філологічного інституту (Я.М. Кутир) та Київської духовної академії (І.П. Матченко) [1, с. 6, 18, 23, 28, 31, 33–34, 45, 48, 51].

Про рівень підготовки викладачів свідчать їхні дипломи та звання, тому доречно розглянути систему наукових звань дореволюційної Росії. На другу половину XIX ст. університети надавали 4 рівні звань: дійсний студент (з 1840 р.), кандидат університету, магістр та доктор. Зазвичай випускник університету до 1884 р. отримував диплом кандидата або звання дійсного студента, а згідно з новим статутом – диплом 1 ступеня та 2 ступеня [13, с. 5–13].

З 11 відомих викладачів історії п'ятеро мали диплом «кандидата університету» (І.С. Андрієвський, Г.О. Линник, М.А. Тростніков) та духовної академії (І.П. Матченко), один мав звання «дійсного студента» (Є.П. Діаконенко). Ці характеристики дають змогу з'ясувати рівень підготовки педагогів. Збережені правила складання іспитів студентами Київського університету з 1857 р. уможливають реконструкцію системи оцінювання знань слухачами вишу.

Зазвичай випускні екзамені починалися 1 травня й тривали упродовж місяця. Для визначення рівня знань студентів викладачі використовували таку шкалу оцінювання: 4 – «отличные успехи», 3S – «очень хорошо», 3 – «хорошие», 2S – «достаточные», 2 – «посредственные», 1S – «слабые», S – «худые» та 0 – «совершенное незнание».

У свою чергу предмети, що склалися, ділилися на «головні» та «неголовні». Так, на історико-філологічному факультеті «головними» були: 1) історія філософії, логіка та психологія; 2) російська мова та історія російської словесності; 3) латинська мова; 4) грецька мова; 5) російська історія; 6) всесвітня історія; 7) давньослов'янська мова; 8) педагогіка. До предметів «неголовних» належали такі: 1) моральна філософія; 2) теорія словесності; 3) історія російської словесності; 4) історія грецької словесності; 5) слов'янські «наречія» (мови): сербська, польська та чеська; 6) руська старовина; 7) політекономія; 8) нові мови.

Для отримання ступеня кандидата необхідно було мати середню оцінку з «головних» предметів, з мови та обов'язкового твору – не менше 3S; з «неголовних» предметів та за зміст обов'язкового твору, з кожної частини богослов'я – не менше 3. У свою чергу для присвоєння звання «дійсного студента» студенту необхідно було з «головних» предметів набрати не менше 3; «неголовних» предметів та за зміст обов'язкового твору, з кожної частини богослов'я – не менше 2 S. Окрім екзаменів, для отримання ступеню кандидата спудей мав представити письмові роздуми з одного з головних предметів університету [13, с. 100–101, 111].

Упродовж 1880–1903 рр. історію в Глухівському учительському інституті читали кандидати історико-філологічного факультету університету св. Володимира І.С. Андрієвський, Г.О. Линник, М.А. Тростніков, які підтвердили свій ступінь високим рівнем викладання предметів та плідною науковою діяльністю. Зрештою, 1882–1904 рр. були своєрідною «золотою віхою» інсти-

туту, коли в ньому працювали, окрім вище вказаних гуманітаріїв, такі прекрасні педагоги, як викладач природознавства М.І. Демков (1885–1900 р.) та математики М.О. Цибулевський (1882–1904 р.). Великою їхньою заслугою було те, що вони сформували наукове обличчя інституту, впізнаване в межах усієї імперії.

Доцільно відмітити, що й у перші роки роботи інституту в ньому викладали історію педагоги, які у постглухівський період стали знаними дослідниками. Серед них – випускник Київської духовної академії І.П. Матченко, який почергово працював у Глухівському учительському інституті, Полтавському та Київському реальному училищах. Проте для нас він цікавий тим, що системно публікувався з проблем методики викладання географії, релігійної історії регіону в журналах «Киевская старина», «Русская старина», «Семья и школа», «Педагогическая хроника» [14, с. 287–288].

На жаль, у Глухівському учительському інституті у 1880–1890-их рр. не склалася традиція системної наукової розробки власне з історичних питань. Так, наприклад, директор інституту І.С. Андрієвський, продовжуючи традицію, започатковану першим директором О. Белявським, системно вивчав філософсько-методологічні проблеми становлення новоєвропейської науки, а саме педагогіки. (Андрієвський І.С. Научные основы педагогики, Андрієвський І.С. Генезис науки, ее принципы и методы, ч. 2.). У свою чергу М.А. Тростніков хоча й викладав історію, але системно займався питаннями методики навчання письма та проблемами філології (граматика, російський романтизм, дослідження «Слова о полку Ігоревім») [1, с. 6, 8, 48].

Насамкінець відзначимо, що 1905–1909 рр. стали кризовим періодом в історії Глухівського учительського інституту. Переміни розпочалися із виходом на пенсію багаторічного директора І.С. Андрієвського, який користувався авторитетом серед глухівського громадськості, і призначення «чужинця» – Павла Міловського. Варто підкреслити, що на 1905–1906 рр. в інституті сформувалася нова генерація викладачів, які значно поступалися своєю фаховою підготовкою попередникам. Тому в автобіографічних записках Степана Васильченка педагогічний колектив інституту 1905 р. охарактеризований не найкращим чином: «Лекторів же, по більшості, прислали сюди слабеньких [...] Маючи вихованців часто більш розвинутих за себе, ці вихователі, щоб хоч скільки-небудь здержувати свій престиж між слухачами, приватних розмов уникали з ними, а на лекціях міцно, як сліпий тину, держалися своєї офіційної програми» [15, с. 40]. Саме в 1906–1911 рр. в інституті викладав історію та географію Я.М. Кутир, який був посереднім викладачем. Так, випускник 1910 р. О.О. Карпекін згадував: «Историк – Як. Ник. Кутыр – сам глуховчанин [...] – это фигура прямо трагическая. История у него превращалась в напыщенные разговоры, которые выявляли его, как человека, не знающего даже учебника [...]» [6, арк. 12].

Авторитет учительського інституту був відновлений за випускника Київської духовної академії М.С. Григоревського, доброго адміністратора та глибокого науковця в галузі зарубіжної та вітчизняної педагогіки. На жаль, відомості про професійний рівень тогочасного викладача історії та географії Віктора Павловича Соболева (1911 – до лютого 1916) відсутні, проте його наступником була досить цікава особистість – В.К. Федоренко (лютий 1916–1924).

Василь Костянтинівич Федоренко народився 5 серпня 1878 р. в с. Янівка Глухівського повіту в сім'ї садівника. У семирічному віці з батьками переїхав у Ямпіль; дванадцятирічним вступив до Воздвиженської чоловічої землеробської школи, яка була влаштована меценатом-поміщиком М.М. Неплюєвим. Тут розкрився літературний талант В. Федоренка, й 1896 р. його твори були опубліковані в журналі «Воскресная беседа». Через рік у Петербурзі виходить його поетична збірка «Первые песни». Після закінчення школи разом з М.М. Неплюєвим кілька місяців він жив у Парижі. Упродовж 1898–1900 рр. вчителював у сільських школах Глухівського повіту. У 1900–1903 рр. навчався в Глухівському учительському інституті. Після його закінчення близько року викладав у міських училищах Нижньгородської губернії. Повернувшись, утвердився на педагогічній ниві й упродовж 1904–1907 рр. викладав у Чернігівському міському училищі та у Приватному середньо-навчальному закладі Н.Н. Заостровської. Одночасно займався активною літературною діяльністю та друкувався під псевдонімом «Василь Кручина».

В.К. Федоренко 1911 р. склав екзамен при Чернігівській чоловічій гімназії, що дало йому змогу вступити на історико-філологічний факультет Київського університету. 1914 р. він отримав золоту медаль за роботу, що була представлена на Всеросійському конкурсі університетів. Після закінчення навчання отримав пропозицію залишитися в університеті, але через матеріальні труднощі був змушений повернутися на Глухівщину. 3 лютого 1916 по 1924 рр. В. Федоренко працював у Глухівському учительському інституті. Як педагог найбільш повно розкрився в епоху революції та в радянську добу [1, с. 51–53].

Отже, упродовж 1874–1917 рр. в Глухівському учительському інституті 11 осіб викладали історичні курси. Для більшості з них, нещодавніх випускників університетів, робота в кузні учительських кадрів була першими кроками на педагогічній ниві. У свою чергу плідна робота в інституті давала можливість викладачам історії в подальшому продовжити роботу в гімназіях, реальних училищах.

ПОСИЛАННЯ

1. Крижанівський В. Викладачі Глухівського інституту (1874–1924 рр.). Біобібліографічний словник. – Глухів – Кропивницький, 2017. – 96 с.
2. Адрес-календар на 1886 г. // Календарь Черниговской губернии на 1886 год / Сост. К.В. Корвин-Пиотровский. – Чернигов: Типография губернского правления, 1885. – Ч. 2. – 214 с.
3. Циркуляры по управлению Киевским учебным округом за 1875. – № 1–12 – С. 19; Циркуляры по управлению Киевским учебным округом за 1877. – № 1–12. – С. 235; Памятная книжка на 1878 год. Личный состав должностных лиц показанных по све-

днях, оставленным в конце 1877 года. – Чернигов: губернская типография, 1878. – С. 54.

4. Историко-педагогичний музей Глухівського національно-педагогічного університету ім. Олександра Довженка (далі – ПМГНПУ). Звіт провідного фахівця О.О. Маслова про роботу в архівах (м. Київ, 7–24 липня 2014 р.) (Виписки з ф. 707, оп. 229, Г24. хр. 216, П.16).

5. Циркуляри по управленію Киевским учебным округом за 1909. – № 1–12. – 225. – 446 с.

6. ПМГНПУ. Воспоминания бывшего слушателя института Карпекина Александра Алексеевича. – Тетрадь вторая. – 23 арк.

7. Памятная книжка Киевского учебного округа на 1901 г. – Часть IV. Черниговская губерния. Издание управления учебного округа. – К., 1901.

8. Циркуляри по управленію Киевским учебным округом за 1900. – № 1–12. – 683, 18 с.

9. Гирич Я.М. Глухівський учительський інститут у 1905/1906 та 1906/1907 навчальних роках: доповідні записки, протоколи засідань педагогічної ради // Історичні студії суспільного прогресу. – Глухів, 2017. – Вип. 5. – С. 218–255.

10. ПМГНПУ. Жалування викладачів Глухівського учительського інституту та міського училища на 1 березня 1912 р. (Виписки зроблені І.М. Ляшкою із РДА. ф. 733, оп. 175, спр. 130, арк. 97–104).

11. Календарь Черниговской губернии на 1911 год / Издание Черниговского губернского статистического комитета. – Чернигов: Типография губернского правления, 1910. – Адрес-календарь.

12. Циркуляри по управленію Киевским учебным округом за 1880. – № 1–12. – С. 271; Циркуляри по управленію Киевским учебным округом за 1885. – № 1–12. – С. 314–315; Календарь Черниговской губернии на 1888 год / Сост. К.В. Корвин-Пиотровский. – Чернигов: Типография губернского правления, 1887. – С. 330, Календарь Черниговской губернии на 1891 год / Издание Черниговского губернского статистического комитета. – Чернигов: Типография губернского правления, 1890. – С. 237, Циркуляри по управленію Киевским учебным округом за 1903. – № 1–12. – С. 64, Календарь Черниговской губернии на 1902 год / Издание Черниговского губернского статистического комитета. – Чернигов: Типография губернского правления, 1901. – Отдел 4. Адрес-календарь. – С. 65.

13. Університет св. Володимира, 1834–1917: студентське життя / за ред. Л.В. Губерського. – К.: Київський університет, 2014. – 415 с.

14. Библиографический словарь выпускников Киевской духовной академии, 1819–1920 г / [сост. В. И. Ульяновский]. – К., 2015 – Т. 2. – 624 с.

15. Васильченко С. Твори у чотирьох томах / за загальною редакцією академіка О.І. Білецького – К.: Вид-во АН УРСР, 1960. – Т. 4. – 455 с.

Крижановский В.М. Социальный и профессиональный портрет преподавателей истории Глуховского учительского института (1874–1917)

В статье раскрывается просопографический портрет преподавателей исторических курсов Глуховского учительского института (1874–1917). Реконструирован образовательный уровень, профессиональный путь и материальное положение педагогов alma mater Александра Довженко.

Ключевые слова: историки, университет, жалование, учительский институт, чин.

Kryzhanivsky V.M. Social and professional portrait of teachers of History in Hlukhiv Institute (1874–1917)

In the article social and professional portrait of teachers of historical courses of Hlukhiv Institute is revealed (1874–1917). The educational level, the professional way and the material situation of the teacher's institute is reconstructed.

Key words: historians, university, pledges, teacher's institution, rank.

01.03.2018 р.

УДК 94(477)+(930.253):347.451.4

Я.В. Чернякова

**УВ'ЯЗЧІ ЛИСТИ НА ІМ'Я А.Я. ТЕРЕЩЕНКА
(ЗА ДОКУМЕНТАМИ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ
СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ)**

Робота присвячена ув'язчим листам, що стосуються майна і нерухомоті Артемія Яковича Терещенка, які він придбав. Документи вперше вводяться до наукового обігу.

Ключові слова: Глухів, ув'язчий лист, Артемія Терещенко, повітовий суд.

Тема громадської, підприємницької та благодійної діяльності родини Терещенків неодноразово привертала увагу дослідників. Переважна більшість сучасних публікацій присвячена їх меценатству. Мова йде про роботи В. Вечерського [1], В. Ковалинського [2], С. Жукової [3; 4], С. Єсюніна [5], М. Терещенка [6; 7], Ю. Шишкіної [8]. Найбільш повним дослідженням біографічного характеру можна вважати монографію В. Ковалинського «Семья Терещенко» [9].

Терещенків без перебільшення називають «цукровими королями» за їх внесок у розвиток вітчизняної цукрової промисловості. Створивши свою фінансову імперію завдяки цій галузі сільського господарства, вони отримали можливість використовувати свої статки на заснування власних філантропічних закладів освіти і медицини, будівництво і оздоблення церков, колекціонування творів світового мистецтва. Співзасновники «Товариства цукрових та рафінадних заводів братів Терещенків», Нікола і Федір, не розпорозували сімейні капітали, а вкладали кошти у виробництво і нерухомоть, пам'ятаючи настанови свого батька Артемія Яковича.

А.Я. Терещенко став першим відомим представником цієї родини. Він переселився до Глухова із села Локоть, розташованого в 40 верстах від міста, і разом з дружиною Єфросинією Григорівною (уродженою Стесявською) зайнявся дрібною торгівлею. Спочатку торгували з лотка, потім відкрили власну невеличку крамницю. Артемія Якович мав у Глухові свій будинок, який зараз є пам'яткою архітектури, історії та містобудування. Саме він, як засновник династії Терещенків, в середині ХІХ ст. зацікавився новою для України цукровою справою. Після реформи 1861 р. ситуація в аграрній сфері дала змогу підприємцеві заволодіти чималими ділянками землі під бурякові поля та цукроварні.

Нещодавно у поле нашого зору потрапила низка документів, що відклалася у Державному архіві Сумської області, раніше не опрацьована іншими дослідниками. Мова йде про ув'язчі листи, видані Новгород-Сіверським повітовим судом, що підтверджують надання права Артемію Яковичу Терещенку на володіння придбаними будинками, земельними ділянками і лісовими угіддями. Ув'язчі листи є важливим джерелом інформації у дослідженні початкового періоду формування банку нерухомоті родини Терещенків.